

The World That Once Was

RABBINIC MARTYRS OF THE HOLOCAUST

THIS WEEK... RABBI AVRAHAM YITZCHAK BLOCH

ROSH YESHIVA OF TELZ

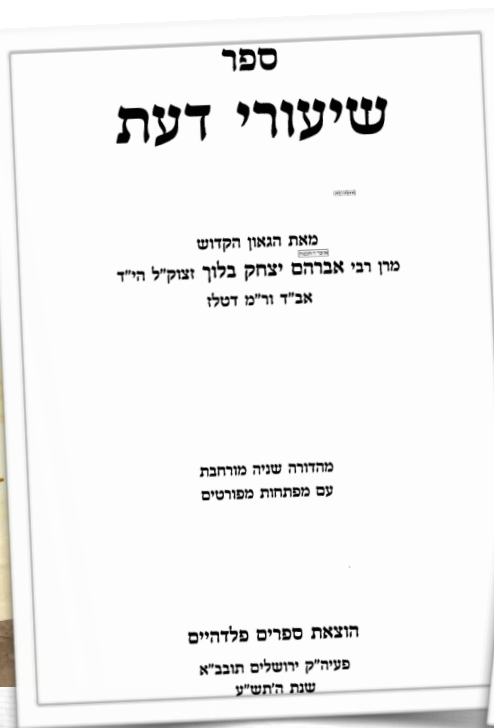
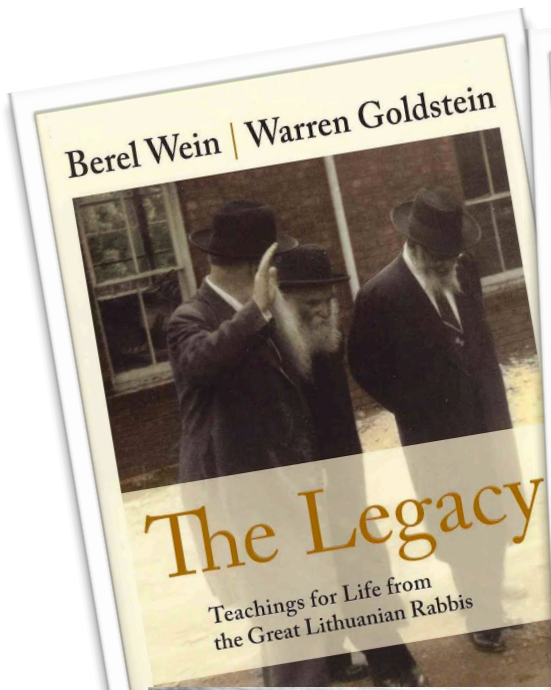
1891-1941

BY RABBI RAE L BLUMENTHAL

SPONSORED BY SIMCHA & DEBBIE FIRESTONE IN LOVING MEMORY OF JOANNE EPSTEIN

Introduction

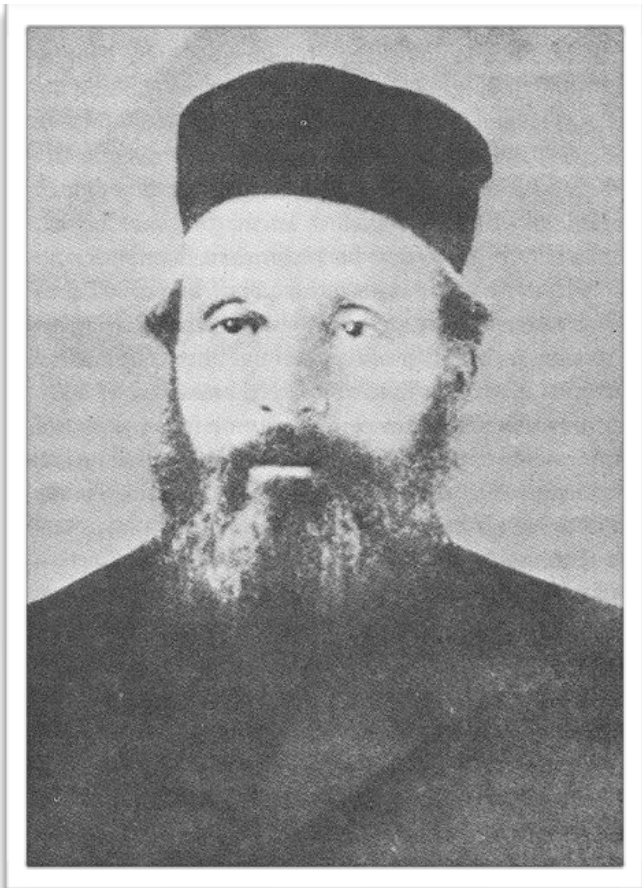
Rabbi Mordechai Katz, Rabbi Aharon Kotler and Rabbi Yitzchak Ruderman at the opening of new Telz building in Wickliffe Ohio, 1955, accompanied by then-Telz yeshiva students, Rabbi Avraham Tanzer and Rabbi Azriel Chaim Goldfein

Part One: The Founding and History of Telz Yeshiva

In 1875, Rabbis Meir Atlas, Zvi Yaakov Oppenheim and Shlomo Zalman Abel had founded the Telz Yeshiva.

Rabbi Eliezer Gordon - First Rosh Yeshiva

1841–1910

Talmid of Rabbi Yisrael Salanter (father of the Mussar movement), who encouraged him to go into chinuch.

Supported by his father-in-law for the first few years of marriage.

1883: Appointed Rav of Telshe

1884: Appointed Rosh Yeshiva

Innovations:

- 1. Shiurim for various levels of students*
- 2. Rishonim-centered approach to learning*
- 3. Encouraging of Mussar study (not a formal seder... yet...)*

Staff of the Yeshiva:

Rabbi Eliezer Gordon

Rabbi Yosef Leib Bloch

Rabbi Shimon Shkop

Rabbi Chaim Rabinowitz ("Reb Chaim Telzer")

Rabbi Yosef Leib Bloch - Second Rosh Yeshiva

1960–1930

Son-in-law and Talmid of R' Leizer Gordon

Pioneered an innovative methodology in both Halacha and Mussar

Innovations:

1910: Appointed Rav of Telshe and Rosh Yeshiva

1920: Established in primary schools for both boys and girls

1920: Added a mechina ("preparatory school") with secular studies

1922: Founding of a Kollel (Rabbi Chaim Mordechai Katz, was the Rosh Kollel)

1925: The Yavneh School for the Training of Teachers

1927: Girls High School

1930: Women's Teaching Training School

Has three sons: Zalman, Avraham Yitzchak and Elya Meir. Son in law: Chaim Mordechai Katz 4

Rabbi Avraham Yitzchak Bloch - Third Rosh Yeshiva
1890-1941

Son and Talmid of Rabbi Yosef Leib Bloch

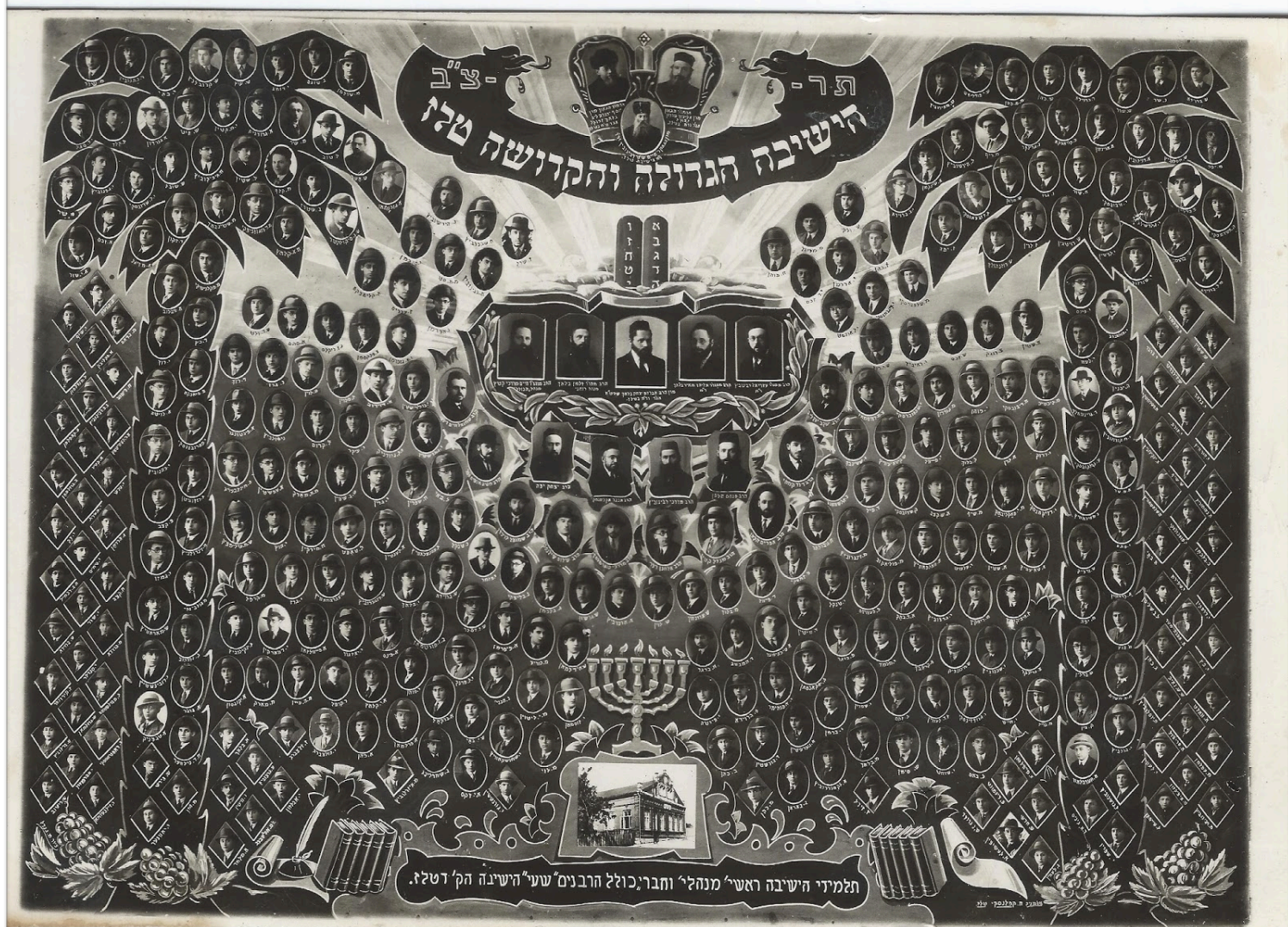
Pioneered an innovative methodology in both Halacha and Mussar

1920: At the age of 30, he was appointed to be a Rosh Yeshiva together with his father and Rabbi Chaim Telzer

1930: Appointed Rav and Rosh Yeshiva

1931: Expanding Telz outwards: committee for the furtherance of Jewish education

1933: Built a new mechina building / gymnasium

Part Two: Rabbi Avraham Yitzchak

As a teacher:

נפלאה, [והיו כמה עשרות מבין המבוגרים שבתלמידים שהיו בקיאים בש"ס!], רעמי הויכוחים היו נשמעים עד למרחק של כמה רחובות מהשיבה. תלמידו הנאמן הרה"ג ר' זאב רוזנגרטן זצ"ל תיאר את המעמד כך:

הרב היה עומד במרכז ומאות תלמידיו מקיפים אותו כחצי גורן עגולה... הרב פותח בדברים... הנה יש כאן יסוד חדש... חילוק דק במה שעד לפני רגע היה מוסכם לכל כסתירה מפורשת... והתלמידים גם הם אינם "מוותרים בקלות"... מלחמתה של תורה בכל עוזה מתלקחת... הם מקשים והוא מסביר... ובאמצע הסערה הנה לכאורה שוב עלה בידם לסתור את דבריו... והרב כגבור מתרונן מיין, בהתעוררות כל הכוחות וחיות נפלאה מבהיר ומאיר פינה נוספת בדבריו שכנראה לא הובנה כל צרכה... אמנם הענין עמוק ודק... אבל בסופו של דבר הרב בכח הסברתו הנפלאה מצליח להעמיד אותו כמו חי לפני תלמידיו, והדברים מאירים ונהירים לכל. ובתוך כל הריתחא והאש הבווערת... הרב אינו מעלים עין מכל אחד ואחד, כשהקשו טוב כמה הוא נהנה, וגם כשלא שאלו כענין הרגיש בזה היטב... כמצביא דגול בין חייליו היה הרב מנהיג את השיעור ביד רמה. נורא ונפלא היה המראה, מראה קדושת התורה.

The talmidim were already sitting in their places, ready and waiting to hear the shiur. The side door opens. With barely a sound, the Rosh Yeshiva enters. His tie loose, his face radiant and bathed in sweat from the intense toil and effort which he had just exerted in preparation for the shiur. He sits in his place without looking up at those seated before him. He begins to present his deep shiur. He himself is in a faraway world, completely devoted to give over Torah in all its purity – the truth of Torah. The shiur is illuminating and sweet, the depth of the sugya flows from his mind and heart and enters the hearts of the listeners. Soon the talmidim begin bombarding the Rosh Yeshiva with questions. Slowly, he begins to take note of his surroundings. He comes down to the level of his beloved students and discusses the sugya with them.

In the summer months he would invite the older students to his home towards the end of Shabbos. There they would sit together pouring their hearts out before Hashem in song. Afterwards, the students would ask him any question that they had on the weekly parsha. Following the questions, he would speak. Even though that speech was not directly connected to the preceding questions, in light of his words, all the questions would fall away, having been answered. These exalted moments and the pure and sweet tefillas Maariv that followed gave the students the spiritual energy to face the week ahead. The spiritual bond that was forged between rosh and talmid was a bond that remained for the rest of their lives.

תלמידו המובהק, ראש ישיבת טלז בקליבלנד הגאון רבי מרדכי גיפטר זצ"ל סיפר, שעם כל זאת שעיקר הגותו היתה בשיעור הנמסר - בתפיסתו החדה היה מרגיש בכל הגה שיצא מפי איזה תלמיד בעת המו"מ, ואם אך שמע איזה קורטוב של אמת בדברי התלמיד היה מעמיד את התלמיד על האמת שבדבריו. כמה פעמים אף התלמיד ^{אוצר החכמה} עצמו לא היה מרגיש בעומק הפנימי של דבריו לולא הרב שהעמידו עליו. יפה כתב עליו אחיו הגאון ר' אליהו מאיר זצ"ל: "אם כרגיל אנו מודדים גדלותו של אדם בכך שסביבתו בטלה ביחס אליו, אצל אחי הגרא"י היתה מידה גדולה מזו, שמלבד היותו מרומם על כל סביביו, רומם עמו את כל סביביו וכל הקרב אליו". כי עם כל גדלותו, ע"י גודל עדינותו, וליבו המלא רוך ואהבה, היה מרומם את כל סביבתו, ומשפיע עליהם בכל מהלך חייהם.

התמדתו ושקידתו לא ידעו גבולות. אף בשעה שתיים בלילה, כשהשקדנים שבתלמידיו היו שבים מבית המדרש לאכסנייתם, בעברם על יד ביתו היתה נשקפת להם דמותו של הרב בחלון המואר, כשהוא מתנועע על ספר מונח לפניו. [לשאלת אחד התלמידים: מתי איפוא עולה הרב על יצועו? השיב: סובל אני מנדודי שינה, לכן קבעתי לי בשעות כאלה סדר לימוד במשנה תורה לרמב"ם]. כל כך חס על עתותיו ורגעיו שלא ייצאו לריק, שתלמיד שרצה להוועץ עמו בעניין פרטי, היה קובע לו פגישה בעת ההילוך מבית הכנסת לביתו לאכול ארוחת בוקר.

אישיותו האצילית של הגרא"י הקסימה את כל הקרובים אליו, כאומן הנושא את היונק היה לתלמידיו, והם אהבוהו כאהבת בנים לאביהם. אף היום, לאחר שכבר עברו עשרות שנים, עדיין אהבתם זו לא בטלה. חוט של חסד היה נסוך על התנהגותו, דבריו היו בנחת, אין בהם טפל. העיד אחד מתלמידיו שמעולם לא שמע יוצא מפיו דבר בטל, לא רק בעת לימודו אלא בכל עת ועת, בעת ארוחתו ובעת טיולו, ואפילו בעת בקרו אותו בחוליו, כל מילה שהוציא מפיו היה בה משום לקח.

דורשי רשומות אמרו: שלשה דורות של גאונים וגדולים, מחנכים ומנהיגים, עמלו על בניינה של ממלכת התורה בטלז, עד שהעמידוה על תילה. הגאון ר' אליעזר גורדון הניח את יסודות הבניין והקימו לתפארת, הגאון ר' יוסף יהודה ליב בלוך ייצבו מבחינה חינוכית ופדגוגית, והגאון ר' אברהם יצחק בלוך - שהיה מעין מזיגה של האב והסבא, הביא את הישיבה לשיא פארה והדרה.

Part Three: Rabbi Avraham Yitzchak's Torah/Personality

Shiurei Daas RAY" B pg. 67-68

דרך בית מדרשנו אשר לימדנו רבינו אמו"ר זצ"ל היא ההנהגה באורה של מידת התפארת, ומאחר שנתקשרנו לבית מדרש זה נמצא את חלקנו בתורה ותיקוננו בדרכו של בית מדרש זה, ועל כן עלינו להשתדל כפי ערכנו לנהוג במידת התפארת ולהיאחז בה. אף כי בודאי יש לכל אחד ואחד מאיתנו תכונות וסגולות נפש מיוחדות, הדרך הנכונה בזה היא כמדובר לעיל, שכל איש יבחר לו את הענף הראוי לו בשורש ההנהגה במידת התפארת, האחד חסד ש'בתפארת' השני גבורה ש'בתפארת' השלישי נצח ש'בתפארת' וכן הלאה. וכמו כן לענין דרך העבודה העולה מסגולת הזמן והעתים השונים, אין לנו להזניח את אחיזתנו בשורש מידת התפארת, אלא לנטות לענף המתאים לסגולת הזמן כפי שהוא עולה ממידת התפארת'. כי מידת התפארת היא חלקנו בתורה, ובדרכי לבנו אשר ניטעו בנו בבית מדרשנו עלינו למצוא את דרך עבודתנו.

Rabbi Avraham Yitzchak Bloch taught that tiferes should permeate every aspect of how one exercises control over his time, conduct, and appearance. Tiferes manifests in a neat, dignified, and elegant physical appearance, which also reflects a moral beauty and refinement that brings glory to God and His Torah. Tiferes is even revealed in the way one thinks about the world. The main difference between animals and mankind is that animals function in the world through instinct and automatic natural reflexes; but human beings can exercise control over their actions and thoughts. Human beings have this ability, and the more developed it is, the more elevated the person. Tiferes, therefore, involves living with the highest levels of control over one's thoughts and actions. When such control is always in operation, a person will naturally be slow to anger and of even temperament. His middos will shine. In particular, he will display the middah of mesinus – literally translated as patience, but on a deeper level, it means inner tranquility and control, as opposed to frenzied, instinctual reactions, which can have negative consequences. Anger is one of the worst middos, according to the Gemara. The Rambam who advocates the middle path on all areas of character, makes an exception of anger and arrogance. One must go to the opposite extreme to avoid anger and arrogance at all costs.

Wein, Berel; Goldstein, Warren. The Legacy: Teachings for Life from the Great Lithuanian Rabbis (Kindle Locations 1108-1119). The Toby Press, LLC. Kindle Edition.

הלכה ואגדה

דעה רווחת בעולם ולהנחה בלתי מופרכת תחשב: ההלכה והאגדה שתי רשויות הן, ואינם נוגעות אחת בחברתה.

לפי הנחה זו כך היא הגדרתם של שתי מקצועות אלו:

ההלכה במהותה חכמה היא. וכמו שבחכמה; משום שכל מציאותה רק בתפיסת שכל ומחשבת האדם, נדרש מהחפץ לרוכשה יגיעת המוח והמחשבה, כך גם ההלכה, דרך דרישתה בשכל ומחשבה.

לעומתה האגדה הינה ביטוי של הרגש והלב, ולכן נתיב הופעתה בתפיסת האדם תלוי בהתעוררות כוחות הנפש והתרוממות הרגשות, אבל יגיעת השכל ושימוש בכח הניתוח אינם מוכרחים בה, והעדרם אינו מעכב את השגת ענייניה.

ואמנם, כך נראים הדברים במבט חיצוני; בבית מדרשנו הורו אחרת:

כוחות הלב והרגש דרושים להבנת ההלכה באותה מידה שכוחות השכל והמחשבה דרושים לה. ואילו להבנת דברי האגדה לאמיתותם דרוש צירוף של כח השכל והמחשבה אל כוחות הרגש והלב. ונבאר את הדברים.

חקר הלכה אינו עסק בדברי חכמה גרידא. כל הבא בשערים המצויינים בהלכה יודע שאי אפשר לפסוק שאלה העולה על הפרק רק מתוך הכתוב ומפורש בהלכה. טעם הדבר, כי לכל שאלה יש יחוד עצמי, ובהתאמה שטחית אין למצוא לה מקביל בהלכה, ורק כשמצטיירת בלב החכם 'צורת ההלכה' בשאלה והלכותיה יוכל לעמוד על ההלכה בענין ולהורות בו. חסר לב לא יגיע לצורת החכמה, לנשמת ההלכה, שעל פיה תבוא ההכרעה האחרונה. משום כך מוצאים אנו שהחכמה תלויה בלב, "לב שומע לשפוט", "לב חכם ונבון" (מלכים-א ג, ט יב), "ולבי ראה הרבה חכמה ודעת" (קהלת א, טו).

בסנהדרין (לב) איתא, "דיני נפשות גומרין וכו' וביום שלאחריו לחובה, לפיכך אין דנין לא בערב שבת ולא בערב יום טוב". ומפרש בגמ' (שם לה) "מאי טעמא, משום דלא אפשר, היכי ליעבד וכו' נידייניה במעלי שבתא ונגמריה בחד בשבתא, מינשו (הדיינים עד אז) טעמייהו, אע"ג דשני סופרי הדיינין עומדין לפניהן וכותבין דברי המזכין ודברי המחייבין, נהי דבפומא כתבין – ליבא דאינשי אינשי, הלכך לא אפשר". ופירש"י ליבא דאינשי אינשי "ליבא דאינשי לא כתבי, ואע"ג שזכור לו ליסוד הטעם, נשכח מליבו ישוב לטעמו, ואין יכול ליישבו לתת טעם הגון כבראשונה". הרי שבדיין הדין רין אמת לאמיתו, הכרעת הדין תלויה דוקא בעומק הבנת לב שיש לו בדברי ההלכה שעל פיהם הוא מכריע את הדין, ואף אם יהיה ברור לו מן הכתוב מהי ההלכה לגבי הענין הנידון לפניו – בהעדר ממנו עומק הבנת הלב בו, לא יוכל לפסוק את הדין. (ע"ע שיעור חומר וצורה, למהרי"ל).

ע"ד שאלת מעכ"ת לברר את ההוראה בנוגע ללמוד חכמות העמים וע"ד החנוך הנהוג בארץ אשכנז בכלל, אמנם קשה מאד בעניינים כאלו להשיב תשובה ברורה כהלכה, כי עניינים כאלו בנויים הרבה מאד על השקפות ודעות המקושרות עם חלק האגדה, וגם יש בזה האופי המיוחד שבענייני אגדה כמו בענייני דעות ומדות שאף שיש בהם כמה עשין ולאויין עכ"ז אין לקבוע בהם מסמרות כמו בחלק הלכה היינו להוציא פסק הראוי לכל, כי תלויים הרבה מאד עם מזג האדם ודרכו המיוחד וג"כ תלויים בתנאי הזמן והמקום והמצב והסביבה.

דברים אלו א"א לבררם עפ"י דיני התורה לבד, כ"א צריך לצרף לזה בעיקר דעת תורה, עכ"ז יש לסמן בזה גבולים ידועים בתור הוראה כללית, אבל עדיין נשאר שטח ידוע שנמסר ללב ולשקול הדעת לפי האדם ולפי המצב.

אנסה נא לברר איזה הוראות כלליות שלפע"ד נכונים הם בכל זמן, ואח"כ נבא בע"ה לברור הדבר לפי מצב הדברים בעת. ולמען שיצא הדבר ביתר בהירות נדבר על כל ענף בפנ"ע.

Chumrah and Halacha

The Torah mandate is to be very careful with one's appearance, conduct, and manner of engaging with people so that one never brings God or His Torah into disrepute. This applies even to the way one performs mitzvos. The Mesilas Yesharim, by Rabbi Moshe Chaim Luzzatto, (Ramchal) says that even when doing a mitzvah, a person must be careful not to cause people to mock Torah, thereby causing a Chillul Hashem. Obviously, when a person fulfills the basic requirements of halachah, he must proceed regardless of ridicule. But if a person observes a chumrah (stringency) that causes ridicule of the Torah, the Ramchal says that he is held responsible for the Chillul Hashem he caused.

Wein, Berel; Goldstein, Warren. The Legacy: Teachings for Life from the Great Lithuanian Rabbis (Kindle Locations 1080-1086). The Toby Press, LLC. Kindle Edition.

וכן בעניני חכמת התורה וטעמי המצוות. הטעמים הנגלים והנסתרים, אינם טעמים נבדלים שאין להם שייכות זה לזה, אלא באמת טעם אחד הוא. הטעם הנסתר – הוא שורש הטעם הנגלה ונשמתו. המבין את טעם התורה בפשוטו, יודע רק את הלבוש, אבל התורה יש לה לבושא, גופא, נשמתא, ונשמתא דנשמתא, וכן למעלה לאין שיעור (זוה"ק במדבר קנב).

טעם זה שאנו מרגישים בלבוש, אם נחדור אל פנימיותו, נמצא בו טעם יותר עמוק, ואם נחדור אל נשמת הטעם הזה, נמצא בו את הטעם הנסתר, וכן אפשר להתעלות עוד יותר לנשמתא דנשמתא, וכן למעלה מזה. וכל אלו הטעמים הנסתרים שישנם במצוות התורה, הם אותם הטעמים הנגלים, רק שהתעלו יותר, אל נשמת אותו הטעם, שיש לו שייכות לגוף הטעם, כאותה שייכות שיש לגדלות הגוף עם גדלות הנשמה.

אפשר להרגיש זאת במידה זעירה, כשאנו לומדים את ההלכה, ועסוקים בהבנת סברותיה. כי הנה, יש שאחד שומע איזו סברה בהלכה, ומבין אותה, והיה כשיחדור יותר אל נשמת הסברה, להבין את יסודה, וטעמה העיקרי, ירגיש את אותה הסברה עצמה, באופן אחר לגמרי, ותלבש לפניו צורה אחרת וחדשה. ואם יחדור עוד יותר לסיבת הטעם הזה, ושרשו, יגיע לסברה יותר עליונה, וכן למעלה למעלה.

Rav Elya Meir Bloch (second from left), Rav Avrohom Yitzchok Bloch (center), and Rav Zalman Bloch (second from right) in Telshe, Lithuania.

אבא מארי רבנו הכ"מ האיר לנו דרך חדשה בכל מקצועות התורה והחיים.

בהלכה: להבין את עומק ההלכה עפ"י הגיון עמוק אבל בריא, הבנה דקה מדוקדקת אבל בהירה וחזקה, איחוד המוח והלב, התמוגגות השכל והרגש. שכל תורה מקורי - ועם זה התאמה נפלאה בין עם השכל המעשי, ובין עם יסודות האמונה היותר עמוקים המגיעים עד לסודות הבריאה, כבשונו של עולם.

באמונה ודעה: חכמה עילאה הבנויה על יסודות הקבלה והמסורה, חרורה ומבוררת ברעיון פילוסופי מופשט עפ"י דרכי החכמה, דברים הנובעים ממקור התורה ונראים לפנינו בהתאמתותם בחכמת ההלכה. הליכות עולם - מוארים באור ההלכה ומבוקרים בביקורת עמוקה. דרך זו מיוחדת, צירוף של הגיון ושירה, ההגיון הוא הגיון שירי - והשירה היא שירה הגיונית.

במוסר: תורת המוסר והמידות שהורה לנו מכילה בתוכה הבנה עמוקה בנשמת האדם, ניתוח דק ונפלא בכחות נפשו, ועם זה אינה מפוררת את הנפש לחלקים, מתקנת היא את האדם לא ע"י שבירת הכוחות ושיתודם, אלא ע"י השלמתם ותיקונם. תורה זו מורה לאדם את דרך המוסר ע"י התרוממות והתנשאות נשמת האדם, בהאירה אותו באור עליון, ובאור זה הוא מציץ בכל עמקי נפשו, מאירם ומתקנם.

דרך החיים: עשירה בגוונים, מלאה תוכן, מורה הוא איך להכניס חיי עולם בחיי שעה. אור נצחי המביא תיקון ושלמות בחיים ובמעשים היום יומיים.

הנהגה: דרך ההנהגה של מלכות ישראל היתה בו. עוז ותפארת, מעוטר בכתר תורה שהיא נזר מלכות לימלכי רבנן.

בכל המקצועות האלו חדרר ובוקע אור חדש שנגלה ע"י רבינו בתורתנו הנצחית, אור של מעלה המאיר עד אפסי ארץ, מלמעלה למטה...

דעות שונות ישנן בדבר דרכו של רבנו, הללו אומרים מחזיק בנושנות היה, אחרים באים ומסמנים את דרכו כחדשה. הצדק אינו עם

שניהם, דרך קבועה היתה לרבינו - חיי עולם ודרך הנצח. בנצח החזיק בכל מאמצי כחו, ובמסירות נפש לחם כנגד כל מה שחותם השעה והיום נמצא עליהם, בלי הברל אם הוא חדש או ישן.

אם אומנם נראים דבריו כחדשים, הנה כל מצוות התורה ועניניה יש להם ערכין נצחיים שאינם משתנים לעולם, ועם זאת נראה בהם לפעמים כדברים חדשים. אלא שבהיות תורתנו תורת חיים יש שאותם הערכים יקבלו במידת מה את גוון הדור. גוון זה יכול להשתנות לצורך התאמה למצב וסגולת הדור, וכפי המתאים בכל דור למטרת האמת הנצחית, היינו קיום התורה בכל פרטיה ודקדוקיה, שהם חיים וקיימים נאמנים ונחמדים לעד ולעולמי עולמים.

משום שרבינו הגדול החזיק בנצח בכל מאמצי כחו יש גם לחידושו בתורה ערך נצחי, ערך קיים, חלק מהאמת הגדולה, מהאור האין סופי שניתן למשה מסיני.

לנו תלמידי רבנו הגדול, אנו שצריכים להכניס בעולם את דרכו בקודש ולהשמיע את תורתו, דרך עבודתנו בזה היא עפ"י מה ששמענו מרבנו בימיו האחרונים, שיצוואה' נכללת בהם עבורנו.

שלשה פסוקים השמייע: הראשון, "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד" (דברים ו, ד). השני, "יחודך עמים אלקים יחודך עמים כלם" (תהילים סו, ד). השלישי, "שלום שלום לרחוק ולקרוב, אמר ה' ורפאתיו" (ישעיה נו, יט). הראשון, הוא היסוד העיקרי, שבכל מחשבותינו ומעשינו ישלוט רעיון אחד - רעיון אחדות הבורא. מרעיון זה מסתעפת כל התורה כולה, כל מחשבה נכונה, כל דבר אמת והטוב והמועיל. אין לשום דבר כל ערך וקיום אם אינו יוצא משורש זה ומוביל לו: 'שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד'.

השני, שנשתדל להפיץ את דעת האמת בעולם. לא לרכז את האמת בחוג צר וקטן, אלא מטרתנו ומגמתנו יהיו לקדש שם שמים בעולם ולהפיצו בתבל: "יחודך עמים אלקים יחודך עמים כלם".

השלישי, אופן עבודתנו להפצת האמת תהיה דרך מבוא שלום. אבל רק שלום כזה הנובע ממקור ושורש האמת ומוביל לו, וכמו שהזכרנו "אוהב את הבריות ומקרבן לתורה", "תורת אמת היתה בפיהו וגו'".

”שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו”, ובגמ' איתא, ”ברישא רחוק וזדר קרוב, מאי רחוק, רחוק דמעיקרא, ומאי קרוב דמעיקרא ודהשתא” (סנהדרין צט.). בביאור הענין נראה, אומנם הפתיחה בשלום צריכה להיות אף בשעה שעדיין 'רחוק' הוא, אבל התכלית והמטרה בזה היא שעי"ז יעשהו 'קרוב', וכמו שאנו רואים מסיום הכתוב 'אמר ה' ורפאתיו', כי בשעה שהשלום בא לתכלית הנרצה ונתקרב הרחוק, אז השלום הוא שלום אמת, ואז 'אמר ה' ורפאתיו'.

דרכנו היא: דרך השלום לתכלית האמת, 'שלום שלום לרחוק ולקרוב'. מטרתנו היא: להפיץ את האמת בתבל, 'יודוך עמים אלקים יודוך עמים כלם'. והנקודה המרכזית בכל מעשינו צריכה להיות: אחדותו יתברך,

שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד!

Reb Avraham Yitzchak^[31] says in the name of his father, Rabbi Yosef Yehudah Lev Bloch, that the three following verses are the pillars of a Torah worldview:

1. “*Shma Yisrael...Hashem is one.*”^[32]
2. “The nations will acknowledge You, Hashem, the nations will acknowledge – all of them.”^[33]
3. “‘Peace, peace for the far and near,’ says Hashem, ‘and I will heal him.’”^[34]

Part Four: The Destruction of Telz

Rav Elya Meir's description of his brother, Rabbi Avraham Yitzchak:

"אנסה נא לפרט, כפי שמסוגלות ידי הרועדות להעלות על הגליון, אשר אבדה לו לעם ישראל בחורבן טלז בתוך חורבן העם בכלל.

ישנן שתי מילים נרדפות: שלמות ותמימות. שלמות היא כשכל מידה ומעלת הנפש של האדם היא במלואה והגיעה למדרגה הכי עליונה שאפשר לו לאדם להגיע עדיה... אבל כל זמן שהמעלות הרבות מיוחדות כל אחת לעצמה, אינן מתאימות כל אחת לחברתה ואינן משלימות אותן עדיין אין זו "שלמות שלמה", השלמות הנכונה היא כששורת הרמוניה שלמה בין כל הכוחות והמעלות הללו. הדבר ניכר ע"פ הבחנה זו; כשאין הרמוניה הדרושה אזי אי המנוחה תמידית שורת בנפש האדם, תמיד הוא נמצא במצב של ספקות בין שאלות חייו ודרישותיהם, וממילא אין בו "כח הדעת" להביא את דעותיו אל תכלית הגשמת המעשים. לפעמים אמנם מתעורר בו כח אחד אשר התגבר לשעה על יתר הכוחות, והכח הזה מתבלט בקיצוניותו וחדידות יתירה, אבל כל זה רק עד אשר ישוב וישקע בהמון כוחות המתעוררים נגדו. כשהשלמות היא שלמות באמת היא מתעטרת בשם תמימות. התמימות מראה על ההרמוניה והמנוחה אשר בנפש האדם ועל הפשטות שבדרך חייו... ורק אז המחשבה והמעשה מתאימים, המחשבה מביאה את ההחלטה וההחלטה את המעשים.

רעיון זה עולה בלבי כשאני נזכר על מקדש השלמות והתמימות אשר הציג אותו השם "טלז". רב גוניות והיקף, מבלי התפטר משום חובת החיים, מבלי השתמט משום חובת האדם, חובת איש לאשתו, חובת איש לבני משפחתו, חובת איש לרעיו, חובת תיקון הסביבה, חובת תקנת העיר שבה יושבים, חובת שיתוף בכל השאלות הנוגעות לתיקון סדר חיי העם במדינה, חובת תיקון חיי עם ישראל כולו וחובת תיקון עולם במלכות שד-י. וכל זה בתמימות והרמוניה, מפני שכל זה נובע ממקור אחד: קניית השלמות העצמית הפנימית.

תמימות זו סככה במקצת את גדלותם וגאונותם של יוצרי המכונה הנפלאה הזאת, מחזיקיה ומשלימיה. לא ברעש ולא באש נעשתה כל המערכה אלא בקול דממה דקה. משום זה התראו המעשים הברוכים יותר מעושיהם, השם "טלז" המריץ את הצעירים שביקשו דעת ה'. השם "טלז" החריד את כל אלה שרצו להביא ח"ו שינוי ערכין בחיי העם.

מה שהשלים את השלמות הנפלאה הזאת היא ההתאמה המלאה בין כל אלה שעמדו על יד הגה ההנהלה, ובראשם אחי ומורי ורבי הגאון הנפלא, גאון החכמה והאצילות, קשה כארז בתקיפות דעתו הרחבה ועדין כתולעת בעדינות הנפש, הקדוש ר' אברהם יצחק הי"ד זצוק"ל. בסביבתו ובסביבת כל אלה אשר עבדו איתו שררה הרמוניה. הכל פעלו, הכל יצרו, הכל עשו. גם התלמידים אשר נמצאו תחת השפעתם לא נתבטלה ישותם מפני גדלות רבותיהם אלא אדרבה הם נעשו חלק מן הכל, חלק מגדלות טלז, וגדלו איתה.

בערב שבת קודש הגיעו אנשי הס"ס לבית רבינו והוציאוהו הוא ומשפחתו לרחבת השוק של טלז. במקום רוכזו בשורות יהודי העיירה. רבינו ושאר הרבנים הועמדו בשורה הראשונה. הגרמנים לעגו להם, אך הם לא שמו לב ללעגם וכל מחשבתם היתה לחשבון נפשם ולהיטהר לקראת מסירת נפשם על קידוש שמו יתברך. רבינו לא התחשב בצו הגרמנים, הסתובב כלפי עדתו ופנה אליהם, ומתוך שלות נפש גמורה עוררם לשוב בתשובה שלמה אל ה', לומר וידוי, ולהיות מוכנים למסור את נפשם על קידוש ה'. כל הקהל הקדוש אמרו עם רבינו וידוי מילה במילה. הפחד סר מליבות כולם כי נתרוממו לעולם אחר - גבוה מכל הסובב אותם. אף הגרמנים חשו באווירה העילאית, נשתתקו והביטו בהשתאות על גיבורי הרוח. שוב נפגשו באמת הנצחית שבעם ה' וחזו ברוחם הכבירה ובנשמתם העליונה.

קרוב לכניסת השבת קראו הגרמנים לרבינו וביקשוהו למסור לנאספים כי ברצונם "לנסות את נשקם" רבינו שב לקהל ואמר: "אנו עומדים בסכנה נוראה, שובו בנים לאבינו שבשמים, רק תשובה תפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה. עלינו לקבל על עצמנו שאם נזכה לחיות, נשמור שבת, כשרות וטהרת המשפחה". כל העדה כאיש אחד, מנער ועד זקן [אף אלו שנחלשו ברוחם ע"י הקומניסטים] הרימו את ידיהם לשמים ואמרו בקול רם "אנו מקבלים עלינו עול מצוות, אנו מקבלים על עצמנו שנקיים את המצוות ונשמור אותן". התמונה היתה קדושה ומחרידה, וכל הנאספים חשו כעומדים לפני הר סיני ואומרים "נעשה ונשמע".

רבינו התחיל בתפילת מנחה וכל הקהל אחריו. קיבלו את השבת, רבינו ציוה לומר תהילים, וקול בכיה גדולה וחרישית עלה ובקע במרומים. היתה זו תפילה של עדה שלמה, עדה אחת, שכולם כאיש אחד בלב אחד מרוממים ומוכנים למות מות קדושים. תפילת ערבית לאחר מכן היתה מראה נהדר. כולם, אף אלו שלא הורגלו בכך, התפללו את תפילת השבת. הכל התרוממו והתאחדו לחסות בצל "ה' אחד ושמו אחד" כנאמר בתפילת קבלת שבת.

הגרמנים ציוו על הנשים ללכת לבתיהם, ואף נתנו לרבינו רשות לשוב לביתו. רבינו סרב באמרו "אהיה עם ערתי", ואף שידע כי פרדה זו ממשפחתו יתכן ותהיה אחרונה - נפרד ממשפחתו; כל לבו היה נתון לעדתו לעודדם ולחזקם בשעתם הקשה.

כשלושה שבועות הוחזקו כולם בצריף ביער "ריין" הסמוך לטלו. רבינו לא פסק כל הזמן ממשנתו ומסדרי לימודו. אף בשעה זו שהכל היו בפחד מפני החרב חדה המונחת על צווארם לא נחלשה יגיעתו והתמדתו העצומה. וכמנהגו מאז, הרבה להעלות על הכתב את חידושי תורתו. מלבד השתתפותו באופן פעיל מאוד באסיפות הועד שנתארגן שם - כמעט ולא דיבר עם הסובבים אותו.

ביום ב', יט בתמוז ריכזו הגרמנים את כל הגברים וציוו עליהם לרוץ, תוך שהם מתעללים ומכים באלו שלא יכלו לעמוד בכך. רבינו ואחיו רבי זלמן נשאו עמם את הר"ר משה קפלן (חותן הגרא"מ) שהיה זקן ולא יכל לרוץ כפקודתם. כולם היו מותשים עד כלות הכוחות כששבו מעינוי מפרך זה, אבל שעת חולשת הגוף אינה שעת חולשת הנפש. רבינו נכנס לצריפו, וכשהוא מעופר בעפר, הרים את שתי ידיו לשמים ואמר "רבונו של עולם, גרויס ביסט דו און גרויס זיינען דיינע מעשים".

ובשעה עילאית זו, שעה של "נוטל את נפשך", רבינו מרוב חולשתו אף אינו יכול להביט בספריו שהביא עמו, אומר לבתו חיה (הרבנית אזבנד שתחיי). "קראי נא לפני את הרמב"ם הלכות קידוש ה'", וכך בשעה גדולה זו קראה לפניו הלכה ועוד הלכה מהלכות קידוש ה'. דורשין בהלכות קידוש ה' קודם שמקדשים את ה'.

יום ג', כ בתמוז היה יומו האחרון עלי אדמות, יום שבו נתעלה לקיים כפשוטו מצוות "ונקדשתי בתוך בני ישראל". הגיעה השעה להתעלות במעלות העליונות של קדושי עם ישראל בכל הדורות. כשבאו השוטרים בחמש בבוקר וציוו על רבינו וכל הנמצאים "לצאת לעבודה", היה רבינו מוכן לעבודת מלכו של עולם, להשלים את נפשו ולהשיבה אל בוראו. נטל את ידיו, אמר וידוי, ויצא לדרכו לקודש פנימה למסור את נפשו בקדושה ובטהרה. כעבור כמה דקות נשמעו היריות, ועוד נשמע מתוך הקבר קולו המהדהד של רבינו "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד".

Part Five: A Bittersweet Resurrection

Rav Elya Meir

Rav Mottel Katz

